

Opgedrongen keuzevrijheid

Vroeger, tot halverwege de jaren '60 van de vorige eeuw, was het leven van de Nederlandse politicoloog-kiezeronderzoeker en eigenlijk ook dat van de Nederlandse politicus, relatief eenvoudig. Kiezers stemden langs verzuielde lijnen. Door te informeren naar hun religieuze overtuiging en hun sociaal-economische klasse kon je een groot deel van hun stemgedrag verklaren en voorspellen. Grote verschuivingen in het stemhokje deden zich niet voor. De gemiddelde politicus had een flinke 'natuurlijke' achterban die hem, als hij geen al te gekke dingen deed, vanzelfsprekend trouw zou blijven. De gemiddelde kiezer op zijn beurt hoefde van de verkiezingen geen majeure kwestie te maken; hij of zij kon zich ertoe bepalen het vertrouwde hokje rood te kleuren.

Sinds 1967 is dat allemaal anders. De kiezer heet op drift, ontzuild, geëmancipeerd, geïndividualiseerd, gesecculariseerd, veel hoger opgeleid, mondig, afkerig van oude vormen en gedachten en wars van starre ideologieën. De kiezer is voor de politicoloog-kiezeronderzoeker onvoorspelbaar en voor de politicus onbetrouwbaar geworden. En hoewel deze ontwikkeling al in 1967 is begonnen lijkt zij de laatste jaren in een stroomversnelling te zijn gekomen, culminerend in de verkiezingsuitslag van 15 mei die, als we professor Couwenberg mogen geloven, het definitieve einde zou moeten inluiden van de oude politiek. Politici rest niet anders dan voortaan per verkiezing een paar populaire standpunten in te nemen en er het beste van te hopen, aldus Couwenberg in een prikkelend artikel in deze krant (NRC 24-5-2002). De moderne burger is namelijk een 'à la carte kiezer' geworden. De moderne kiezer kan niet meer uit de voeten met samenhangende pakketjes beleidsvoorkeuren gekleurd door een min of meer stabiele ideologische oriëntatie.

Bij dergelijke beschouwingen over het moderne leven (het moderne gezin, de moderne ouder, de moderne vrouw, de moderne burger, de moderne kiezer, de moderne werknemer) bekruipt mij altijd het gevoel dat er zo vreselijk wordt overdreven. Natuurlijk, Nederland is niet meer het land uit de knusse jaren '50. Al die trends naar individualisering, emancipatie, mondigheid en wat dies meer zij hebben zich voorgedaan, maar dat laat onverlet dat heel veel dingen ook min of meer hetzelfde zijn gebleven. Het gros van de bevolking leeft niet in woongroepen, communes of vriendennetwerken, maar gewoon in een gezinnetje, zij het vaak op wat latere leeftijd dan vroeger te doen gebruikelijk, na wat meer experimenten met wat meer partners. Heel veel vrouwen zijn gaan werken, maar het overgrote merendeel werkt in kleine deeltijdbaantjes, omdat hun gezin bovenaan hun prioriteitenlijstje staat. Het gezin is minder een bevelshuishouding en meer een onderhandelingshuishouding, maar de meeste ouders doen hun best hun kinderen elementair fatsoen, geduld en respect voor anderen bij te brengen, niettegenstaande alle alarmgeluiden over teloor gegane normen en waarden.

Ook in de verhouding tussen burger en overheid is volgens mij lang niet zoveel veranderd als sommige politici en geleerden als Couwenberg denken. Neem bijvoorbeeld de veel gehoorde kreet dat burgers niet meer tevreden zijn met standaardvoorzieningen. Burgers, zo heet het veelvuldig in de politiek en daaromheen liggende gremia, willen zelf kunnen kiezen. Gas bij zo en zo gasbedrijf tegen die en die prijs, electra daar tegen een scherp tarief, water weer beter hier vanwege de hoge kwaliteit, een ziektekostenverzekering toegesneden op de eigen situatie, een sociale verzekeringspakket aangepast aan de wensen van het gezin, op individuele maat gesneden arbeidsvoorwaarden. Als ik dat soort veronderstellingen beluister bij politici of beleidsmakers vrees ik dat zij de gemiddelde burger hoogst zelden ontmoeten. Die gemiddelde burger komt voor in twee varianten, lager opgeleid en hoger opgeleid. Bij de eerste categorie mogen we aannemen dat er geen diep gevoeld verlangen bestaat naar een veelvoud van ingewikkelde keuzetrajecten. En sprekend als representant van de laatste categorie kan ik bij deze verklaren dat de hoger opgeleide burger het kleine beetje vrije tijd dat hem rest lang niet altijd wil besteden aan het à la carte kiezen van publieke voorzieningen.

Onlangs verscheen een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau, getiteld *Individuele keuzevrijheid in de sociale verzekeringen: draagvlak, benutting en determinanten*. De voornaamste conclusie van het SCP is dat de gemiddelde burger de voorkeur geeft aan een goed standaardpakket en dat veel liever heeft dan eindeloos gepuzzel over individuele keuzemogelijkheden. Kijk, zo hoort u het eens van een onbevooroordeelde instantie. Op sombere momenten denk ik wel eens dat burgers willen dat publieke voorzieningen gewoon in orde zijn en dat politici en beleidsmakers daarop steevast reageren met het aanbieden van keuzevrijheid. Rechttoe rechtaan de dienstverlening verbeteren behoort kennelijk niet meer tot de mogelijkheden; de burger moet en zal geïnformeerd en gemotiveerd kiezen, dat duffe gehang voor de buis op zaterdagavond moet maar eens afgelopen zijn. Zelfs waar de collectieve goederen tot ieders tevredenheid functioneren heeft de overheid keuzemenu's voor ons in petto.

Voor de gemiddelde burger is het moderne leven hectisch genoeg. Die is doorgaans best tevreden met zijn vaste partner, zijn vaste ritme en zijn vaste baan. Die zit niet te wachten op à la carte pakketjes in de collectieve voorzieningen. En vooralsnog ben ik, anders dan Couwenberg, ook niet geneigd te geloven dat standaardpakketjes ideologie voorgoed hebben afgedaan.